

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

İmlâ Lûgati, İmlâ Kılavuzu, Yazım Kılavuzu Terimleri Üzerine

On The Terms of İmlâ Lûgati (Spelling Lexicon), İmlâ Kılavuzu (Spelling Guide), Yazım Kılavuzu (Spelling Guide)

Abdullah Bağdemir*

Abstract: In this study, the concept of yazım kılavuzu (spelling guide) will be discussed and the names given to the guides will be focused on, and the topics such as from which language these names have been translated into Turkish, what their structure is, what they mean, and whether they reflect the function of the guide will be investigated. With this study, it has been concluded that the Turkish word guide is more appropriate to use, since the term orthography is a foreign word and is not clear in terms of root, derivative and meaning. In this field, *İmlâ Lûgati* (Spelling Lexicon) in 1928; *İmlâ Kılavuzu* (Spelling Guide) in 1941; It was published in 1965 as the *Yeni İmlâ Kılavuzu* (New Spelling Guide). In 1970, the name of the work was changed to *Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu* and in 1973 it was named *Yeni Yazım Kılavuzu*. *İmlâ Kılavuzu* in 1985; It was published in 2005 as the *Yazım Kılavuzu*. Since the words in *İmlâ Lûgati*, which is the first spelling guide of Turkish, were arranged in a certain order, it was deemed appropriate to name them with the word “lexicon”. The word *yazım* (spelling) is derived from the verb *yaz-* (to write) in Turkish, by adding the suffix *-im* to make a name from the verb. Thus, the concept has been translated into Turkish with the development of “*İmlâ Lûgati*”, “*İmlâ Kılavuzu*”, and “*Yazım Kılavuzu*.”

Structured Abstract: It is known that before the Republic, some books were written under the name of spelling and it was tried to organize the writing through these books. There have been attempts to bring order to the language and to record the rules of the written language, which started with the Tanzimat and continued during the Constitutional Period. As a result of these attempts, it is seen that publications on orthography were made starting from 1890 and after 1908. In these books, it is not possible to talk about an understanding of writing in the current sense. In the mentioned works, mostly the spelling of words was emphasized and it was aimed to show the correct spelling of Arabic and Persian words, and it was stated that Turkish words could be written as they were pronounced. After the Republic, an understanding of writing was adopted, not prioritizing foreign elements that entered the language, but rather focusing on Turkish, and the guides were prepared with this understanding. Three names seem to have been given to the manual so far: *İmlâ Lûgati* (Spelling Lexicon), *İmlâ Kılavuzu* (Spelling Guide), *Yazım Kılavuzu* (Spelling Guide). In this study, the concept of yazım kılavuzu (spelling guide) will be discussed and the names given to the guides will be focused on, and the topics such as from which language these names have been translated into Turkish, what their structure is, what they mean, and whether they reflect the function of the guide will be

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof. Dr., Pamukkale University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature.

ORCID 0000-0002-0175-1987

bagdemir@pau.edu.tr

Cite as/ Atıf: Bağdemir, A. (2023). *İmlâ Lûgati, İmlâ Kılavuzu, Yazım Kılavuzu* terimleri üzerine. *Turkish Studies - Language*, 18(1), 155-169. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.64530>

Received/Geliş: 10 September/Eylül 2022

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 March/Mart 2023

© Yazar(lar)/Author(s) | CC BY- NC 4.0

Published/Yayın: 25 March/Mart 2023

investigated. Spelling is the writing of the words of a language with certain rules; The rules that are created and followed according to criteria such as sound, form, origin, tradition while being written are called spelling knowledge. The work prepared to organize the writing is also called the spelling guide. In this field, *İmlâ Lûgati* (Spelling Lexicon) in 1928; *İmlâ Kılavuzu* (Spelling Guide) in 1941; It was published in 1965 as the *Yeni İmlâ Kılavuzu* (New Spelling Guide). In 1970, the name of the work was changed to *Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu* and in 1973 it was named *Yeni Yazım Kılavuzu*. *İmlâ Kılavuzu* in 1985; It was published in 2005 as the *Yazım Kılavuzu*. The first word of the *Imla Lûgati* phrase, orthography, is a word that came into Turkish from Arabic. Şemseddin Sami allocated two headlines to the word orthography and presented three different data for the root of the orthographic article. In the first article, he dropped the record *imlâ'* [from *ملا mel'*] to fill and stated that the simple triplet root of the word *imlâ'* in Arabic is transitive, so it could never mean that. In the second article, the writer of *Kamus-ı Türki* sent the root of the *imlâ'* clause in the second sense to two different words, by explaining that say *imlâ'* [from *ملو melv*, or more precisely, *املال imlâl* and make someone else write it. He said that the correct one from these data is *imlâl*. However, in *Kamus Translation*, the root meanings and derivative meanings of these three words do not support each other. The author points out that it is wrong to put the root *mel'* into the form of *if'âl*, by saying that *if'âl* does not come to this meaning' for the word orthography. Diseased letters (ا و ی) can turn to the hemze, here it means that the lam is changed to the hemze, that is, such a sound change needs to be explained. It is a controversial word in terms of spelling, root, derivative and meaning. The spelling does not provide integrity in terms of the root-derivative relationship, and it is not clear what the triple root is. Also, the ternary root *ملا mel'* Ar. To the action of to fill or *ملو melv* Ar. Is it the action of to walk or to run swiftly or *ملا mel'* Ar. According to the dictionary data, it is not clear whether it is based on the act of telling and writing to someone. However, both *Kamus-ı Türki* writer Şemseddin Sami and Turkish Dictionary writer Mehmed Bahaeddin *ملا mel'* Ar. They prefer the action of tell and write to someone. Since the words in *Imla Lûgati*, which is the first spelling guide of Turkish, were arranged in a certain order, it was deemed appropriate to name them with the word lexicon. The fact that the term *imla* is both a foreign word and not clear in terms of root, derivative and meaning has led users to seek a Turkish equivalent. The word spelling is derived from the verb to write in Turkish, by adding the suffix *-im* to make a name from the verb. In Proto-Bulgarian, the verb *kol* (arm) is added to the noun root with the suffix *-a* to make an action from the noun, and the verb is made **kolamak*, and the word *kola-gur* is derived by adding the suffix to make a name from the verb **-gur*. It is seen that the word took the form **qolabur > *qolobur > qolovur* in Danubian Bulgarian, turned into *qolabuz, qolavuz* in Middle Turkic, and developed as **kolagur > *kolaguz > kolabuz > kolavuz > kulavuz > kılavuz*. Thus, the concept has been translated into Turkish with the development of “*İmlâ Lûgati*”, “*İmlâ Kılavuzu*”, and “*Yazım Kılavuzu*”.

Keywords: Modern Turkish, *imlâ lûgati* (spelling lexicon), *imlâ kılavuzu* (spelling guide), *yazım kılavuzu* (spelling guide), ortography

Öz: Bu çalışmada *yazım kılavuzu* kavramı ele alınarak şimdiye dek kılavuzlara verilen adlar üzerinde durulacak ve bu adların *hangi dilden Türkçeye geçtiği, yapısının ne olduğu, hangi anlama geldiği, kılavuzun işlevini yansıtip yansıtmadığı* gibi konular araştırılacaktır. Bu amaçla *imla, lûgat, yazım, kılavuz* sözcükleri kaynaklar taranarak açıklanmaya çalışılacaktır. Araştırmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Bir dilin sözcüklerinin belli kurallarla yazıya geçirilmesine *yazım*; yazıya geçirilirken ses, biçim, köken, gelenek gibi ölçütlere göre oluşturulan ve uyulan kurallara ise *yazım bilgisi* denir. Yazımı düzenlemek için hazırlanan yapıta da *yazım kılavuzu* adı verilir. Bu konuda 1928’de *İmlâ Lûgati*; 1941’de *İmlâ Kılavuzu*; 1965’te *Yeni İmlâ Kılavuzu* çıkarılmıştır. 1970’te ise yapının adı *Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu* olarak değiştirilmiş ve 1973’te *Yeni Yazım Kılavuzu* adını almıştır. 1985’te *İmlâ Kılavuzu*; 2005’te *Yazım Kılavuzu* adıyla yayımlanmıştır. *İmla*, kök, türev ve anlam bakımından tartışmalı bir sözcüktür. *İmla*, kök-türev ilişkisi bakımından bütünlük sağlamadığı gibi üçüzlü kökünün ne olduğu da belirli değildir. Türkçenin ilk yazım kılavuzu olan *İmlâ Lûgati*’nde sözcükler, belli bir sıraya göre dizilerek düzenlenmiş olduğundan “*lûgat*” sözcükle adlandırılması uygun görülmüştür. *İmla* teriminin hem yabancı bir sözcük olması, hem de kök, türev ve anlam bakımından açık olmaması, kullanıcıları Türkçe bir karşılık aramaya yöneltmiştir. Türkçe *yaz-eylem köküne, eylemden ad yapma eki -im* getirilerek *yazım* sözcüğü türetilmiştir. Böylece ‘*İmlâ Lûgati*’, ‘*İmlâ Kılavuzu*’, ‘*Yazım Kılavuzu*’ gelişimiyle kavram Türkçeleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk dili, *imlâ lûgati*, *imlâ kılavuzu*, *yazım kılavuzu*, yazım

Bir dil için yazım kılavuzu ne demektir?

Bir dilin söz varlığı sözlüklerde toplanır; dilin işleyişiyle ilgili yasalar ve kurallar dil bilgisi kitaplarında anlatılır; dilin yazılışı ile ilgili bilgiler ise yazım kılavuzlarında açıklanır. Bu bakımdan *yazım kılavuzu*, sözcüklerin nasıl yazılacağını gösterir. Yazıya geçirme işleminde yazım kurallarını sıralayarak uygulamasının nasıl yapılacağını örneklerle açıklar. Yazım kuralları bölümünde genellikle şu konulardan söz edilir:

- *Yazım kılavuzu*; sesleri ve seslerin yazıdaki işaretleri olan *harfleri*, harflerin sıralı dizilişi olan *alfabeyi* tanıtarak özelliklerini gösterir.
- Dilin seslerini oluşturan *ünlülerin ve ünsüzlerin özelliklerini*, bu özelliklerin yazıya yansması demek olan *ses uyumlarını* inceleyip *dil uyumu, dudak uyumu ve ünsüz uyumu* biçiminde gruplandırarak anlatır.
- *mi* soru eki, *de* bağlacı, *de* bulunma durumu, *ki* bağlacı, *ile*'nin yazılışı, *eylem çekimi* ile ilgili yazılışlar, *mastarlara gelen eklerin yazılışı, ek eylemin yazılışı, pekiştirmeli sözler* gibi bazı sözcük ve eklerin yazılışlarından söz eder.
- *Sayıların yazılışı, büyük harflerin* kullanıldığı yerler, *birleşik sözcüklerin yazılışı, deyimlerin ve ikilemelerin yazılışı, alıntı sözcüklerin yazılışı ve yabancı özel adların yazılışıyla ilgili bilgiler* verilir.
- Yazıda duygu ve düşünceleri daha açık yansıtmak; cümlelerin duraklama noktalarını belirleyip anlamını doğru ifade ederek okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak; sözün vurgularını, tonlarını belirtmek için *noktalama işaretlerini* gösterir.
- Bir sözcüğün, terimin veya özel adın, (içerdiği harflerden biri veya birkaçı ile) kısa bir biçimde ifade edilmiş biçimi olan *kısaltmaları* düzenler.
- Söz varlığını oluşturan *sözcüklerin* alfabetik sırasını vererek *doğru yazılışlarını, ek aldıklarında ortaya çıkan ses değişimlerini* gösterir.

Yazım kılavuzu yazıyı başboşluktan, keyfilikten kurtarıp *yazıya bir düzen getirerek* yazmayla ilgili sorunları çözer. Bu işleviyle bir başvuru kitabıdır. Hem öğretimde doğru yazmayı gösterir hem de dil ile ilgili bilgiler vererek kişinin kültürel gelişimini sağlamaya yardımcı olur. Bu nedenle yazım kılavuzunu ele almak, kılavuzun tarihsel gelişimini ortaya koymak, kurallarını yeni önerilerle genişletip içeriğini zenginleştirmek, bu içeriğin eksiksiz uygulanmasını sağlamak gerekir. Kısacası yazım kılavuzu, doğru yazımın kurallarını belirleyip uygulamasını gösteren ve kültürel gelişmeyi destekleyen bir işleve sahiptir.

I. İmlâ Lûgati

1) İmlâ Lûgati'nden önceki imla kitapları

İmlâ Lûgati'nden önce Arap harfleriyle birtakım kitaplar yazıldığı bilinmektedir.

- Aḥmed Râsim, *İmlâ-yı ʿOṣmânî* (1307).
- Meḥmed Eşref, *Uşûl-i İmlâ* (1324-1325).
- Aḥmed Ḥâfız Ḳadrî-zâde, *Uşûl-i İmlâ* (1324).
- Meḥmed Ḥilmî, *Uşûl-i İmlâ ve Kitâbet* (1325).
- M. Nermî, *İmlâ Öğreniyorum* (1327).
- Meḥmed İḥsân, *İmlâ Muʿallimi* (1328).

- Hüseyn Hıfzı, *İmlâ Hocası* (1329).
- Ma'arif Nezâreti Şarf ve İmlâ Encümeni, *Uşûl İmlâ* (1334-1335).
- Meclis-i Kebîr-i Ma'arif, *Meclis-i Kebîr-i Ma'arifce Kabul Olunan Uşûl İmlâ* (1338-1340).

2) İmlâ Lûgati'nden önceki kitaplarda imla anlayışı

Bu kitaplarda verilen bilgilere bakıldığında *bugünkü anlamda bir imla anlayışına sahip olunmadığı görülmektedir*. Adı geçen yapıtlarda genellikle *sözcüklerin yazılışı* üzerinde durulmuş ve daha çok *Arapça ve Farsça sözcüklerin doğru yazılışları* gösterilmek istenmiş, Türkçe sözlerin ise *söylendiği gibi yazılabileceği* belirtilmiştir.

Medhal: "Osmanlı lisânı bu gün aşhâb-ı iktidâr ve dânişin himmetleriyle vücûda getirilen kavâ'id-i maẓbûta sâyesinde pek kolaylıkla tahşil edilmekte ise de doğru yazmak husûşunda çektiğimiz müşkilât pek ziyâdedir... Lisân-ı "Osmanîde, ma'lûm olduğu üzere el-sine-i selâşeden kelimât bulunmakta olup birçok kimseler her üç lisânın kelimâtını bilâ-tefrik istedikleri şekle koyup yazıyorlar... Sırf Türkçe olmak üzere bi'l-cümle kelimâtın lisândan şudûr ettiği gibi yazılmasında bir be'is görülemez. Fakat "Arabî, Fârisî olan kelimeleri aşlından tahrif edüp de «yeni imlâ» yazmak maşşadiyle ğarîb şüretlerde tahrîr etmek lisânımız tahlîşini işkâl etmiş olur... Bunun için "Arabî ve Fârisî olan kelimâtı geliştirmek üzere yazılmıyup lûğatlere mürâca'atle doğrusunu öğrenüp yazmak muktezâyât-ı uşûl-i tahrîrendir. Kelimât-ı Türkiyyeye gelince lisânın söylediği gibi yazılmak daha hoş olur... El-hâşıl yukarıdan beri söylediğimiz gibi yazacağımız kelimâtı dikkat-i maşşûşa ile yazup ğala' ve hatâlı yazmamağa ğayret etmelidir. (Meşmed İhsân, 1328, s. 3-4).

Usul-i imla adıyla yazılan kitaplarda ise bu kavram, "bir dilin sözcüklerini yazmak için uyulması gereken kurallar" biçiminde tanımlanarak yazı ile söyleyişin birbirine uyması için "sözcüklerin söylendiği gibi yazılması" gerektiği fakat "yazının söyleyişe uymadığı" belirtilmektedir. Usul-i imla, "yazının söyleyişe uyan ve uymayan yönlerini gösterir" denmekte ve sözcüklerin ses değişmelerinden söz edilmektedir.

Uşûl-i İmlâ, bir lisânın elfâzını yazmak için ri'âyet olunması lâzım gelen kavâ'idir. Yazı ile telaffuzun teẓâbuķı için lafızların bi't-tabî'e söylenildiği gibi yazılması lâzım gelir; fakat yazının her zamân telaffuza teẓâbuķ etmediği ma'lûmdur. İşte «Uşûl-i İmlâ» yazının telaffuza vücûh-ı tevâfuķ u teẓâlûfünü ta'yîn eder... Şâ'itlerin isti'mâli, Şâmitlerin isti'mâli, Türkçeleşmiş kelimeler: "Arabî ve Fârisî kelimelerin —esâs isti'bârıyla— şekilleri muhâfaza edilmiştir. Bunların içinde Türkçeleşmiş olanların imlâları husûşât-ı âtiye nazar-ı dikkate alınarak tezyîl kılınan cedvellerde gösterilmiştir. A cedveli: (a) *abanos* > *abanoz*, *âveng* > *hevenk*, (b) *bâdincân* > *paṭlıcan*, *bârgîr* > *beygir*... B cedveli: Telaffuzları ile berâber ma'naları da aşlılarının ma'nâsından ayrılmış olan Türkçeleşmiş kelimeler: *Âdem* (ism-i hâş) > *adam* (ism-i cins), *pâre* (parça) > *para* (nakd), *cihâz* > *çeyiz*, *hakîm* > *hekim*, *meşel* > *maşal*, *nüşha* > *muşka*... (Meclis-i Kebîr-i Ma'arif, 1338-1340, s. 3, 16, 21).

3) Kaynaklarda "imlâ" teriminin kullanımı

İmlâ Lûgati tamlamasının ilk sözcüğü olan *imlâ* (*Alm. Orthographie, Rechtschreibung Fr. orthographe, İng. spelling, orthography*) Arapçadan Türkçeye geçen alıntı bir sözcüktür. *Orthography* /o:'θogræfi/, Grekçe *orthos* 'doğru' ve *graphia* 'yazı, yazım' sözcüklerinden oluşan *orthographia* 'doğru imla, doğru yazım' (Soanes & Stevenson, 2003, s. 1244) demektir.

- 17. yüzyılda yazılan Meninski sözlüğünde "املآ *imlâ* [4. à ملاء] Repletio (*imtilâ, imlâ*), & scriptio plena (*doğru yazı, ketb, nüvis, tahrîr, ç. teẓârîr, nübişt, nüvişt, zebr, resm, imlâ*); completa (*doldurmak*), ya da orthographia (*resm-i hatt, imlâ*)..." (1680/2000, s. 422) biçiminde geçmektedir.

- Rhasis'in *Vocabulaire Français-Turc* adlı sözlüğündeki “*Orthographe*, املا *imlâ*: sans orthographe, املاسى *imlâssize*.” (1828, s. 62);
- Bianchi'nin *Dictionnaire Turc-Français* sözlüğünde “*Orthographe*, s. f. املا *imlâ*, رسم خط *resmi khathth*, a. — Bonne orthographe, املاى صحيح *imlâi sahih*. — Mauvaise —, املاى ردى *imlâi redî*. — Savoir bien l'orthographe, فن املايه كركى كىي واقف او *fenni imlâie guerègui guibi vâqyf ol*. — Il met l'orthographe, il écrit correctement, املاسى يرنده در *imlâci ierindèdur*.” (1846, s. 545);
- Redhouse'un *An English and Turkish dictionary* adlı sözlüğünde “*Orthography* s. املا *imlâ*” (1856, s. 228);
- Calfa'nın *Dictionnaire de poche Français-Turc* adlı sözlüğünde “*Orthographe*, sf. *imla*” (1865, s. 283) biçiminde kaydedilmiştir.
- Ahmet Vefik Paşa'nın ilk kez 1877'de basılan Anadolu sahası sözlüklerinden *Lehçe-i Osmani*'sinde “املا *imlâ is*. İslâh, şihhat ma'nâsına. İmlâya getirmek: Taşhîh étmek. İmlâya gelmez: İflâh, işlah olmaz. İmlâ étmek: Ketb ve tahtîr. Ma'nâ-yı ahlîsi °Arabîde biri söylerken dîgeri şihhat üzere yazmak, kâgîd doldurmak” (1293, s. 142) biçiminde açıklanmıştır.

Bu bilgiler ışığında, Osmanlı Türkçesinde *imlâ* sözcüğünün 17. yüzyıldan bu yana kullanıldığı söylenebilir. Türkiye'de ilk kez 12 Ocak 1928 tarihinde Dil Encümeni tarafından düzenlenerek İstanbul'da Devlet Matbaasında basılan *İmlâ Lûgati* (1928), 1941 yılına dek on üç yıl kullanılmıştır.

4) “İmlâ” sözcüğünün kökü ve anlamı

Arapça sözcükler için güvenilir bir kaynak olan Wehr'in Arapça sözlüğünde *imla* sözcüğünün kökünün ملء *mel*° “doldurmak; yardım etmek” olduğu açıklaması yer alır. *Van Kulu Lûgati*'nde ve Mütercim Asım'ın *Okyanus*'unda da benzer açıklamalar vardır:

- ملء *mele*°e (ملء *mel*°, ملءة *mel*°e, ميلءة *mil*°e) to fill (*doldurmak*, *memlu etmek*; boş yerini *doldurmak*, boş yerine koymak; *itmam etmek*, *ikmal etmek*), fill up (ب or من or ه ه s.th. with) (*doldurmak*, *bütün bütün doldurmak*); to fill out (ه a from, a blank) (*eksik olan yerlerini doldurmak*, *tamamlamak*); to take up (*almak*; *yukarı almak*; *zapt etmek*, *dâhil olmak*, *girmek*, *gitmek*; *tutmak*, *ahz etmek*, *giriş almak*); fill, occupy (ه space) (*tutmak*, *zapt etmek*; *meşgul etmek*, *işgal etmek*); to fill (ه a vacancy) | ... III to help (*yardım etmek*, *muavenet etmek*; *iane etmek*; *muin olmak*; *kurtarmak*, *tahlis etmek*, *çare olmak*), assist (*yardım etmek*, *muavenet etmek*; *iane etmek*), support (*tutmak*; *kaldırmak*; *yardım etmek*; *arka olmak*, *tasahhub etmek*; *iane etmek*; *beslemek*), back up (على ° s.o. in) (*arka olmak*, *muzaheret etmek*, *destek olmak*, *desteklemek*, *yardımcı olmak*)... (Wehr, 1961, s. 919).
- ملء *mel*°, bi-fethî'l-mîm ve sükûnü'l-lâm, maşdardır, *çoldurmak* ma'nâsına; ملءة *mel*°e, fethateynle, cemâ'at ma'nâsına dağı gelir ve halk ma'nâsına da gelir ve املاء *emlâ*° cem'î gelir ve املاء *emlâ*°, ملء *mil*° kelimesiniñ cem'î dağı gelir. (Meşmed bin Muştâfâ el-Vânî, 1217, C. 1, s. 30).
- ملء *mel*°, mîmiñ fethî ve lâmiñ sükûniyle, ve ملءة *mel*°e, hâ ile, ملءة *mil*°e, mîmiñ kesriyle, *çoldurmak* ma'nâsına ve *çolmak* ma'nâsına ve bir kimseye *muzâheret* ve *mu'avenet* eylemek ma'nâsına isti'mâl olunur. (°Asım, 1268, C. 1, s. 54).

Kamus-ı Türki yazarı Şemseddin Sami, *imla* sözcüğüne iki madde başı ayırmıştır:

A) “املاء *imlā* [«ملء *mel*»den] *doldurma*” kaydını düşmüş ve *imlā* sözcüğünün Arapçada zaten yalın üçüzlü kökünün *doldurmak* anlamıyla geçişli olduğunu, bundan dolayı asla bu anlama gelemeyeceğini söylemektedir. Çünkü *ifʿāl* kalıbı, fiili *geçişli* yapmak için kullanılır.

- املاء *imlā* sz. Ar. [«ملء *mel*»den maş. *ifʿāl*] *Ṭoldırma* maʿnâsıyla keşirü'l-istiʿmâl ise de, ʿArabîde zâten şülâşî mücerredî *ṭoldırma* maʿnâsıyla müteʿaddî olduğundan, *ifʿāl* bâbından aşlâ bu maʿnâya gelmez. (Ş. Sâmi, 1317, s. 167).
- ... ve *ifʿāl* bâbındaki hemze-i zâʿide bu bâbdan gelen fiʿillerde bir nice maʿnâ ihdâş eder ve bu maʿnâların ağleb ve ekseri *taʿdiye* içindir ve işbu *taʿdiye* maʿnâsı, hemzeniñ *caʿl* ve *taşyîr* yaʿnî *kılma* ve *eylemek* maʿnâsına gelmesinden neşʿet eder. (Elhâc İbrâhîm, 1304, s. 70-71).

Kamus-ı Türki yazarının bu değerlendirmesi, Mütercim Asım’ın *Okyanus* adlı sözlüğünde yer alan *imlā* maddesinin “*Bir kimseyi zıkr olunan zükam illetine mübtela kılmak*” ve “*yayı pek çeküp doldurmak*” biçimindeki açıklamasıyla da desteklenmektedir.

- املاء *imlā*, hemzeniñ kesriyle, zıkr olunan *zükâm illetine mübtelâ kılmak* maʿnâsınadır ve *yayı pek çeküp ṭoldurmak* maʿnâsınadır. (ʿAsım, 1268, C. I, s. 54).

Bu açıklamadan املاء *imlā*’ sözcüğünün Arapçada bugün kullandığımız anlamda kullanılmadığı, bugünkü anlamın sonradan ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Üçüzlü kökteki “*doldurmak*” anlamı yanlış biçimde *ifʿāl* veznine aktarılarak “*doldurmak*” anlamı verilmiş ve (Osmanlıcada Arapça sözcüklerin eylem biçimleri kullanılmadığından) ad olarak kullanılmıştır.

Ancak Türkiye Türkçesi sözlüklerinden bazısında bugün kullanılan anlama uygun açıklamalar yapıldığına tanık olunmaktadır. Ahmet Vefik Paşa’nın *Lehçe-i Osmani*, Hüseyin Remzi’nin *Lügat-i Remzi* ve Salahi’nin *Kamus-ı Osmani*’deki *imla* açıklamaları buna örnek gösterilebilir:

- املاء *imlā* is. Her kelimeniñ toğrı zabtı ve yazılışı, hurufunuñ tām ṭoldurılışı. — *Ṭoldurmak*: ʿArşa çukuru düzleme. Miʿdeyi ṭoldurup imtilâ olmak. — Türkiñde işlâh ve iflâh maʿnâsınadır: İmlâya gelmez. (Ahmed Vefik Paşa, 1306, s. 943).
- املاء *imlā* Ar. *Ṭoldurmak*, memlû kılmak ve tolu kılmak; ve yazı yazmak, taḥrîr étmek; ve elfâz-ı mektübeniñ taḥrîri münâsib ve muḳteẓî olan harfi işʿâr éder bir fenn ve-yâ ʿilm-i mergûbuñ ismidir; ve müddeti imhâl ile uzatmak. (Hüseyin Remzî, 1305, C. 1, s. 119).
- املاء *imlā* ʿAr. Bir lisânıñ elfâz ve kelimâtını yañılışsız, toğrı yazmak fenni. (Meḥmed Şalâhî, 1313, C. 1, s. 455).
- (ملو *melv*) > املاء *imlā*, hemzeniñ kesri ve elifiñ meddiyle, müddeti uzatmak; davariñ ipin uzatmaya daḥı dérler; ve املاء *imlā*, *hurûf-ı kinâyeti cemʿ étmege* daḥı dérler. (Meḥmed bin Muştafa el-Vânî, 1218, C. 2, s. 728).
- [Kinâyât-ı ʿArabiyye: Zâmir “*hüve* > *hu*, *hâ*, *hümâ*, *hüm*, *hünne*”; İsm-i işâret “*keẓâlik*, *baʿdeẓâ*, *baʿdeẓâlik*, *hâkeẓâ*”; Mübhemât “*zât*, *nefs*” (Râşid, 1317, s. 99-102)].

Kamus-ı Türki yazarı Şemseddin Sami’nin *imla* sözcüğüne ayırdığı ikinci madde başı şudur:

B) “املاء *imlā* [«ملو *melv*»den, daha doğrusu «املال *imlāl*»den mübeddel] *söyleyüp birine yazdırma*” kaydını düşerek ikinci anlamdaki املاء *imlā* maddesinin kökü için farklı iki sözcük göstermiştir:

- املاء *imlā* sz. ʿAr. cem: emâlî [«ملو *melv*»den maş. *ifʿāl* ve daha toğrısı «املال *imlāl*»den mübeddel] 1. *Söyleyüp birine yazdırma*: *Teʿlîfâtını tederîs éderken talebesine imlā éderdi* [étdirirdi démemeli]; *Bu kitâb imlâ tarîkıyle yazılmışdır*. [Bu maʿnâ ile lisânımızda pek müstaʿmel degil ise de, mekteb ve tederîs lisânında elzem olduğundan, istiʿmâlî zarûridir.]

2. Bir lisânîñ ‘ibâresini dürüst yazmak ‘ilmi: *Bu adam imlâ bilmez; Çocuklara imlâ öğretmeli; İmlâsız mektûb; İmlâyâ gelmek = Yazılabilmek; İmlâyâ gelmemek = Yazılamamak.* [Bu ikinci ma^{nâ} ‘Arabîde yokdur, lâkin her-kes imlâ tarîkıyle başkasınıñ ağızından söylediğini dürüst yazabilmek için, bu ‘ilme muhtâc olduğundan, birinci ma^{nâ}sından tevellüd ve taħaşsul etmişdir. Zâten faşih ‘Arabî söyleyen ‘Arablar bu ma^{nâyâ} delâlet edecek bir lûgate pek o kadar muhtâc degillerdir. Zirâ telaffuzları ħurûfi ayırmağa kâfidir. (س) Sini (ص) şad yâ-ħud (ث) peltek ş, ve (ح) hayı (خ) ħı yâ-ħud (ه) he yazmak onlar için mutaşavver degildir. Binâ^{en} ‘aleyh, biz imlâyı Fâriside dahı mer‘î olan bu ikinci ma^{nâ} ile kullanmağdan ihtirâz etmemeli ve Çîn ħattına yaqışan «resm-i ħatt» ta^birini kabûl etmemeliyiz.] || *mec.* İmlâyâ gelmemek = *Işlâhı mümkün olmamak.* (Ş. Sâmi, 1317, s. 167-168).

Kamus Tercümesi’nde ملو *melv* “şiddetle yürümek yâ-ħud yelmek” biçiminde verilmiş ve bu kökten املاء *imlâ* sözcüğü için “... ve املال *imlâl* ma^{nâ}sınadır ki *bir adam takrîr ve bir âher kimse yazmağdan yâ-ħud nüshaya nazar etmeyüp ‘an zahri^l-kalb yazmağdan ‘ibâretidir*” açıklaması yapılmıştır. Yani imla bir kişi söyleyip bir başka kişi yazmaktan veya kitaba bakmadan ezbere yazmaktan ibarettir.

- ملو *melv*, mîmiñ fethi ve lâmiñ sükümüyle, ‘şiddetle yürümek yâ-ħud yelmek’ ma^{nâ}sınadır.” (‘Ăşım, 1272, C. 3, s. 931).
- املاء *imlâ*, hemzeniñ kesriyle, bu dahı Ĥaĥ Ta[‘]âlâ bir ħulunı tül-i ‘ömr ve âfiyetle behremend ve ber-ħ^vordâr kılmak ma^{nâ}sınadır ve müddeti imhâlle uzatmak ma^{nâ}sınadır ve deveniñ ayağı bağınu uzadup meydânlu kılmak ma^{nâ}sınadır ve املال *imlâl* ma^{nâ}sınadır ki *bir adam takrîr ve bir âher kimse yazmağdan yâ-ħud nüshaya nazar etmeyüp ‘an zahri^l-kalb yazmağdan ‘ibâretidir ve imhâl ve teħîr eylemek* ma^{nâ}sınadır. (‘Ăşım, 1272, C. 3, s. 931).

Ancak bu veride yazar, املاء *imlâ* şeklinde görülen türemiş sözcüğü iki kökten çıkmış göstermektedir. Ayrıca bu sözcüklerin ‘kök anlamları’ ile ‘türev anlamları’ birbirini desteklememektedir. Bununla birlikte birinci kök ملأ *mel* ile ikinci kök olan ملو *melv*, sarf bilgisine göre *imlâ* kalıbına aktarılabilir. Çünkü illetli harf olan *vav*, *hemzeye* dönebilir. Ancak üçüncü kök olan ملل *melel*deki *lamın hemzeye* dönmesi açıklanmaya muhtaçtır.

Okyanus’ta املال *imlâl* maddesinin kökü “*melel, mellet, melâlet, melâl* uşanmak” biçiminde verilmiş ve bu kökten *imlâl* “... ve *imlâ* tarîkıyle ya^{nî} birisi söyleyüp kendisi yazmak” biçiminde açıklanmıştır.

- ملل *melel*, fethateynle, ملة *mellet*, ğallet vezninde, ve ملالة *melâlet*, ve ملال *melâl*, mîmleriñ fethiyle, *uşanmak* ma^{nâ}sınadır. (‘Ăşım, 1272, C. 3, s. 352).
- ملل *melel*, fethateynle, bir nesne ħalbe şakîl gelmegin *ħasâvet çekmek*; ملة *mellet*, mîmiñ fethi ve lâmiñ teşdiyle, kezâlik, *ħasâvet çekmek*; ملالة *melâlet*, fethateynle, bi-ma^{nâ}hâ eyzan. (Meħmed bin Muştafâ el-Vânî, 1217, C. 2, s. 351).
- املال *imlâl*, hemzeniñ kesriyle, bir adamı yorup uşandırmak ma^{nâ}sınadır; ve bir adamıñ sefer ve ğurbeti medîd olmak ma^{nâ}sına müsta[‘]meldir; ve *imlâ* tarîkıyle *ya^{nî} birisi söyleyüp kendisi yazmak* ma^{nâ}sınadır. (‘Ăşım, 1272, C. 3, s. 352).
- املال *imlâl*, hemzeniñ kesriyle, *ħasâvet vérmek ve imlâl, kitâbet etmek* ma^{nâ}sına da ğelür, *imlâ* gibi. (Meħmed bin Muştafâ el-Vânî, 1217, C. 2, s. 351).

5) “İmlâ” sözcüğünün kök ve anlamının değerlendirilmesi

Yukarıda verilen bilgiler özetlenirse şunlar söylenebilir:

- *Kamus-ı Türki*, املاء *imlâ* maddesinin kökü için üç veri sunmuştur: ملأ *mel*, ملو *melv*, ملل *melel*.
- Bu verilerden doğrusunun ملل *melel* kökünden türeyen املال *imlâl* olduğunu söylemiştir.

- Ancak *Kamus Tercümesi*'nde bu üç sözcüğün de kök anlamlarıyla türev anlamları birbirini desteklememektedir:
 - ملء mel^o, *Toldurmak* ve *tolmak* ve *mu'āvenet* eylemek. (°Aşım, 1268: 1, 54). املأ imlā^o, *Zükām illetine mübtelā kılmak* ve *yayı pek çeküp toldurmak*. (°Aşım, 1268, C. I, s. 54).
 - ملو melv, *Şiddetle yürümek yā-ḥud yelmek*. (°Aşım, 1272, C. 3, s. 931). املأ imlā^o, املال İmlāl ki bir adam takrîr ve bir āher kimse yazmağdan yā-ḥud nüshaya nazār étmeyüp *an zahri'l-ḳalb yazmağdan ibāretidir*. (°Aşım, 1272, C. 3, s. 931).
 - ملل melel, *Uşanmak*. (°Aşım, 1272, C. 3, s. 352). املال imlāl, *İmlā' tarîḳıyla ya'nî birisi söyleyüp kendisi yazmak*. (°Aşım, 1272, C. 3, s. 352).
- İletli harfler (ى و ا) hemzeye dönebilir, burada ise l'nin hemzeye mübeddel olduğunu yani karşılık geldiğini ifade etmektedir ki böyle bir ses değişiminin açıklanması gerekir.
- *Kamus-ı Türki*, “doldurmak” anlamlı املأ imlā^o sözü için ‘ifcāl bābından aşlā bu ma'nāya gelmez’ diyerek ملأ mel^o kökünün ifcāl kalıbına sokulmasının yanlış olduğuna işaret etmektedir.
- *Kamus-ı Türki* yazarı, “söyleyüp birine yazdırma” anlamlı املأ imlā^o sözcüğü için “bu ma'nā ile lisānımızda pek müsta'mel değil ise de, mekteb ve tadrîs lisānında elzem olduğundan, isti'mālî zarūrîdir” demektedir. Türkçe Sözlük imla (2011, s. 1183) maddesinde bu anlamı vermekteyse de *Kamus-ı Türki*'den aktarma bir açıklamadır; bu nedenle ilgili maddede herhangi bir yazardan örnek verilmemiştir. Çünkü Türkiye Türkçesinde bu anlamda imla etmek değil, dikte etmek (2011, s. 662) tabiri kullanılır ki bu maddede örnek verilmiştir.
- Yine *Kamus-ı Türki* yazarı, ikinci املأ imlā^o maddesi için verdiği “bir lisānîñ ibāresini dürüst yazmak 'ilmi” yani “bir dilin sözlerini doğru yazma bilgisi” anlamının Arapçada olmadığını bu ikinci anlamın sonradan ortaya çıktığını belirtmektedir.
- Son dönem sözlüklerinden Mehmed Bahaeddin *Türkçe Sözlük* adlı yapıtında, bu sözcüğe iki madde başı ayırarak birine “املأ imlā^o, gal. *doldurma*”; ötekine “املأ imlā^o, *söyleyip yazdırma; bir lisanı doğru ve hatasız yazmak fenni*” (Bahā'e'd-dīn, 1330, s. 139) açıklamasını yapmıştır. İlk maddeye galat kısaltması koyarak sözcüğün bu biçiminin yanlış olduğunu belirtmektedir.
- Arapça sözlüklerde ملء mel^o kökünden türeyen املأ imlā^o sözcüğünün ya yer almadığı (Penrice, 2010, s. 291; Steingass 1957, s. 1050; Wortabet 1968, s. 656; Kazimirski 1860, C. 2, s. 1141; Kessāb ve Hemmām 1888, s. 655) ya da imlā^o sözcüğü yer almışsa ‘filling’ (*doldurmak*) ve ‘affect’ (*müptela kılmak*) karşılıklarının verildiği görülmektedir. Ancak ملو melv ve ملل melel köklerinden türeyen املأ imlā^o ve املال imlāl sözcükleri Arapça sözlüklerde yer alarak ‘dictate’, ‘dictet’ (*dikte etmek, yazdırmak*) açıklaması yapılmıştır.
 - ملأ mele^e, *Doldurmak*. (Penrice, 2010, s. 291; ملأ mele^oe (ء ملء mel^o) > املأ imlā^o, filling (*doldurmak*). (Wehr 1961, s. 919); ملأ mele^e (ء ملء mel^o) > املأ imlā^o, املأ ملأ في قوسه (K,) † He pulled his bow to the utmost (*Yayını pek çekip doldurdu*). (S, K, TA.) — املأ الله (S, K,) inf. n. املأ (TA,) † God affected him with the disease called ملأة. (*Allah onu zükam denilen illete müptela kıldı.*) (Lane 1980, C. 7, s. 2729).
 - ملأة mülā^et, mīmiñ zammı ve elifñ meddiyle ve ملأ mülā^o, ğurāb vezninde ve ملئة mül'et, müt'at vezninde, imtilā^o-i mi'deden nāşî ḥādîş olan zükām illetine dēnür. (°Aşım, 1268, C. I, s. 54).
 - ملأ melā, *Şiddetle yürümek*, — املأ emlā, *Birinin hayatını uzatmak, mühlet vermek; yazdırmak*. (Penrice, 2010, s. 292); ملأ melā (ملو melv) > املأ imlā^o, dictation

(Ağızdan söylenilip yazılan yazı, başkası yazmak üzere ağızdan söylemeklik). (Wehr, 1961, s. 923); (ملو) *melâ* (*melv*) > *imlâ*, ... dictate to (على) *alâ*; write, compose a book. (Ağızdan söyleyip yazdırmak; yazmak, imla etmek; kitap yazmak). (Steingass, 1978, s. 1058); (ملا) *melâ* (ملو) *melv* > (إملاء) *imlâ*, dicteé (*Söyleyip yazdırma, imla, yazım*). (Kazimirski, 1860, C. 2, s. 1153).

- مَلَّ *melle*, Elbiseyi teğellemek, değiştirmek, — مَلَّ *emelle*, Yazdırmak. (Penrice, 2010, s. 291); مَلَّ *melle* (مَلَّ *melel*) > *imlâl*, ... to dictate (Wehr, 1961, s. 918); (مَلَّ) *melle* (مَلَّ *melel*) > *imlâl*, ... dictate to (*Takrir edüp yazdırmak, ağızdan söyleyip yazdırmak*). (Steingass, 1978, s. 1050); مَلَّ *melle* (مَلَّ *melelen*) > (إملاء) *imlâlen*, to dictate to one something to write (*Birine yazacak bir şey dikte etmek*). (Wortabet, 1968, s. 656), مَلَّ *melle* (مَلَّ *melel*) > *imlâl*, Dicter quelque chose à quelqu'un (*Birine bir şey dikte etmek*). (Kazimirski, 1860, C. 2, s. 1140).

Bu bilgiler değerlendirildiğinde Arapça sözlüklerde ملء *mel* kökünden türeyen *imlâ* sözcüğünün ya yer almadığı ya da yer alıyorsa farklı bir karşılık verildiği görülmektedir. İkinci ملو *melv* kökünden türeyen *imlâ* ile, ملل *melel* kökünden türeyen *imlâl* sözcüklerinde ise ‘yazdırmak’ karşılığı görülmektedir. Bu durumda sözcüğün İbranice ve Aramiceden Arapçaya geçtiği görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Millet: İbrânîce ve Ârâmîcede *melel* ‘konuşmak, söylemek’, mille de ‘kelime, söz’ mânasına gelir. Bununla da ilişkili olarak Arapçada ‘ezberden yazdırmak, dikte etmek’ anlamındaki *imlâl* (*imlâ*) kökünden türeyen millet, işitilen ve okunan bir şeye dayanması (İbnü'l-Hâim, s. 105) veya dikte edilmesi ve yazılması (Âlûsî, I, 371; Sıddîk Hasan Han, II, 337) bakımından ‘din’ karşılığında kullanılmış, ayrıca kelimeye ‘izlenen, gidilen yol’ mânası verilmiştir. (Tehzîbü'l-luğa ‘mll’ md.; Zemahşerî, s. 790; Âlûsî, I, 371). (Şentürk, 2005, C. 30, s. 64).

6) İmlâ Lûgati’ndeki “lûgat” sözcüğünün kökü ve anlamı

İlk kılavuzu hazırlayan kurul, “lûgat” sözüyle lûgatlerde olduğu gibi sözcüklerin doğru yazımını ve alfabetik olarak sıralanmasını göz önünde tutmaktadır; bu yüzden kılavuzun adını, *İmlâ Lûgati* biçiminde adlandırmıştır.

İmlâ Lûgati’nin tertibiyle mükellef olan Heyetimiz, imlâ güçlüğüünün, bilhassa Arapça ve Acemce kelimelerde bulunduğunu göz önüne koyarak, ilk önce, Şemseddin Sami Beyin *Kamusu Türkîsile* Encümenimiz azasından M. Baha Beyin *Yeni Türkçe Lûgati*’deki bütün kelimelerin imlâsını dercetmeği tensip etmişti. (İmlâ Lûgati, 1928: 6).

Lûgat adı Arapça “*lağā* (*lağv*)” eylem köküne dayanır ve “tekellüm etmek, söz söylemek” anlamına gelir. Ad olarak ilk anlamı “*kuş civıltısı*” demektir. Sonradan “*anlamsız boş söz*” olarak kullanılmıştır. Daha sonra ilki olan konuluş anlamından ya da ikincisi olan mecaz anlamından “*her kavmin kendi dillerinde kullandıkları lakırtı, kelam, söz*” anlamında kullanılmaya başlanmıştır:

- (لغا) *lağā* (*lağw*), to speak (*ötmek, ses vermek; sesini çıkarmak; lakırtı etmek, tekellüm etmek, söylemek, konuşmak*); to be null (*boş, hükümsüz, batıl olmak*); — (لغا) *lağā* (*lağw*), and *lağiya* a. (لغان) *lağan*, (لغى) *lağiya*, (ملغاة) *melgāt*, to talk nonsense (*saçma konuşmak, boş lakırtı etmek, manasız şey söylemek*); to make mistakes (in speaking) (*konusurken yanlış yapmak*). (Wehr, 1961, s. 870).
- لغو *lağv*, lāmîñ fethî ve ğaynîñ sükūnuyla, tekellüm eylemek ma’nâsınadır ve nevmîd olmak (*umutsuz olmak*) ma’nâsınadır ve tîrîdî (*et suyuna doğranmış ekmeği*) yağa gereği gibi kıandırıp toyurmak ma’nâsınadır ve لغو *lağv*, mu’teddun bih olmayan (*ta’dat olunmayan, sayılmayan*) herze ve bîhüde (*anlamsız ve boş*) nesneye denür. Aşıl لغو *lağv*, kuş civıltısına mevzû’dur. Ba’dehu mefhümsüz bîhüde kelâmda isti’mâl olundu. Her kavmiñ kendi lisânları üzere olan kelâma لغة *lûgat* itlâkı ma’nâ-yı mevzû’dan (*konuluş anlamından*) yâ-ğud zîkr olunan ma’nâ-yı mecâzdan me’ğüzdür. (Âşım, 1305, C. 4, s. 1164).

- لغة lügāt, lâminin zammı ve ğayn-ı mu'cemenin fethiyle, şol aşvâtdan (*savtlardan, seslerlerden, ünlerden*) 'ibâretidir ki anlar ile her kavım ve tã'ife ya'ni her sınıf-ı insânî ğarâz ve merâmlarından (*dilek ve isteklerinden*) ta'bir ederler (*söz ederler*), °Arabî ve Fârisî ve Türkî gibi, cem'î لغات lügât (lüğa:t) ve لغون lügün (lügu:n) gelir, lâmların zammıyla. Mü'ellifin cem' bünyesiyle ta'rifi envâ ve eşnâf i'tibârına (*nev'ler ve sınıflar kabulüne*) mebnîdir. Bu tekellüm ve telaffuz ma'nâsından me'hûzdur. (°Aşım, 1305, C. 4, s. 1164).

Lügāt, “*ses, lakırtı, söz*” anlamındadır. Çoğulu ise uzun a ile *lügāt*, “*sesler, lakırtılar, sözler*” demektir ki; buradan sözün ya da sözlerin bütününe ifade eden “*dil*” anlamını kazandıği görülüyor. Tekil olarak *lügāt*, “*ses, lakırtı, söz; dil*”; çoğul olarak *lügāt* ise “*sesler, lakırtılar, sözler; diller*” demektir. Ayrıca sözlerin toplandıği kitap anlamında da kullanılmaktadır.

لُغَات lügāt { ss. °Ar. cem': لغات lügāt. [aşlı: لغوة lağve. — Terkîbât-ı °Arabîyyede لغة lügāt ve لغه lüğa] 1. Lisân, bir kavım ve ümmetin söylediği lisân: *Lügāt-ı °Arab*, *lügāt-ı Fars*. 2. Bir lisânı terkîb eden kelimelerin beheri, kelime, söz: *Lügāt-ı ğarîbe*, *lügāt-ı me'nüse*; *Ma'nâsını anlamadığım bir lügāt işidim*; *Kendisi çok lügāt bilir*. 3. Bir lisânın kelimeleriyle ma'naları aşıl ve iştiğakları °ilmi. Fr. lexicologie: *°İlm-i lügātde yed-i tülâ şahibidir*; *°ulemâ-yı lügāt*. 4. Bir lisânın kelimelerini bir tertîb-i ma'şûşda hâvî olup ma'nalarını beyân eden kitâb: *°İlm-i lügātde yazılmış müretteb kitâb*, *kâmûs: Lügāt-ı °Arabîyye*, *lügāt-ı Farsîyye*, *°Arabîden Türkçeye lügāt kitâbı*. 5. İştilâh mu'kâbili, lisân-ı fennî ve edebînin ğayri olan lisân-ı °ādî: *Bu kelime lügātde şu ve iştilâh-ı fuğahâda bu ma'nâya gelir*. *Ehl-i lügāt*, *°ulemâ-yı lügāt*, *lügaviyyûn*, Fr. Lexicographes, lexicologues. (Ş. Sâmi, 1318, s. 1241).

İnsanların çıkardığı anlamsız ‘sesler’, sonradan anlamlı ‘sözler’e dönüşmüş, sözlerin birbirine bağlanmasıyla ‘söz öbekleri, cümleler’ oluşmuş, bunların bütününe de ‘dil’ denmiştir. “Sözler”in toplandıği kitaba “sözlük” adı verilmiştir. Bu anlamı yazar, “*Bir dilin sözlerini belli bir düzende içine alıp anlamlarını açıklayan kitap, sözlük bilimine göre düzenlenmiş kitap, kamus*” biçiminde açıklamıştır.

Türkçenin ilk yazım kılavuzu olan “İmlâ Lügati”nde sözcükler belli bir sıraya göre dizilerek düzenlenmiş olduğundan “lügāt” sözüyle adlandırılması tercih edilmiştir.

1928’de alfabe değişikliği için oluşturulan *Dil Heyeti*, İbrahim Grantay’ın kaleminden çıkan *Alfabe Raporu* ile Ahmet Cevat Emre’nin kaleminden çıkan *Gramer Raporu*’nu hazırlamıştı. Böylece hem Latin kökenli Türk harflerine geçiş için adım atılmış hem de Türk dilinin gramer taslağı meydana konmuştu. Bunların yanında yazımdaki boşluğu dolduracak bir yazım kılavuzu hazırlanması gerekiyordu.

Yeni Türk harflerinin kabulünden sonra üyeleri artırılarak *Dil Encümeni* adını alan Kurum, bir *İmlâ Lügati* hazırlamağa çalıştı. 1929’da basılıp ortaya konulan bu lügatin başında gene İbrahim Grantay’ın yazdığı rapor vardır... *İmlâ Lügati*, eski Arap harfleriyle yazılmış sözlerin yeni Türk harflerine çevrilmesinde büyük değerde bir kılavuzluk yapmıştı. (İmlâ Kılavuzu, 1941, s. V).

II. İmlâ Kılavuzu

Türkiye’de yazım kılavuzlarının gelişim süreci izlendiğinde “lügāt” teriminin on üç yıl kullanıldıktan sonra bırakılıp “kılavuz” teriminin benimsendiği görülür. Kılavuz, *yol gösteren, rehber ve bir konuda yol yöntem göstererek bilgi veren kitap* demektir. “Kılavuz” sözcüğünün Türkçe olması ve yapılan işi daha iyi yansıtmaması, bu adın benimsenmesinde etkili olmuştur. 1941 basımının ön sözünü yazan İbrahim Necmi Dilmen, *lügāt* yerine *kılavuz* teriminin yeğlenmesi konusunda şu bilgiyi vermektedir:

Bir yanda da, bu düşünölen esaslara ve o zamana kadar gazetelerde, dergilerde, kitaplarda ileri sürölmüş düşöncelere bakılarak *İmlâ Kılavuzu Üzerine Bir Öntasar* adlı bir broşür basıldı ve düşöndüklerini bildirmeleri dileğiyle, ilgili zatlara gönderildi... İşte

bugün ortaya konulan *İmlâ Kılavuzu*, bu çalışmalardan geçerek hazırlanmış ve Kurum Genel Merkez Kurulu'nun kararıyla son şeklini almıştır. Yeni *İmlâ Kılavuzu*, 1929'da basılmış olan *İmlâ Lûgati*'nin yerine geçmek ve onun ikinci basımı sayılmak üzere ortaya çıkmıştır. (İmlâ Kılavuzu, 1941, s. VII-VIII).

III. Yazım Kılavuzu

1) “Yazım” sözcüğünün yapısı ve anlamı

Yukarıda açıklandığı gibi *imla* teriminin hem yabancı bir sözcük olması, hem de kök, türev ve anlam bakımından açık olmaması, kullanıcıları Türkçe bir karşılık aramaya yöneltmiştir. Türkçe yaz- eylem köküne, eylemden ad yapma eki *-ım* getirilerek *yazım* (*yazılış*, *yazıya geçirme*) sözcüğü türetilmiştir. Yaklaşık elli yıldır kullanılan yazım sözcüğü, yapı bakımından doğru, anlam bakımından uygun bir karşılıktır.

- *-m* eki, nesne ismi yapan fiilden isim yapma eklerinin çok işlek olanlarından biridir. Başlıca fonksiyonu fiille ilgili bir hal, durum, iş ifade etmek olup o işle ilgili, o işten doğan varlık, eşya, âlet, yer vs. gibi çeşitli isimler de yapar: *al-t-m*, *sat-t-m*, *geç-i-m*, *giy-i-m*, *kuşa-m*, *tak-t-m*, *uçur-u-m*, *ver-i-m*, *iç-i-m*, *dön-ü-m*, *biç-i-m*, *boğ-u-m*, *doğ-u-m*, *öl-ü-m*, *at-t-m*, *doy-u-m* misallerinde olduğu gibi. (Ergin, 1958, s. 166).
- *-im* adları: Eski Türkçeden beri bir anlatım özelliği ile fiilden yalın adlar yapan (*togum*, *istem*) düşmeli *-im* eki dilimizde de canlı kalmıştır... İlk Türkçeleşme akımından başlayarak bu adlarla birçok Arapça adfiilleri karşıladık: *doğum* = *tevellüt*, *ölüm* = *vefat*, *durum* = *vaziyet*, *bölüm* = *fasıl*, *geçim* = *maişet*, *sürüm* = *revaç*, *tutum* = *hattı hareket*, *yorum* = *tefsir*, *güdüm* = *sevk ve idare*, *seçim* = *intihap*, *sayım* = *tadat*, *kurum* = *müessesese*, *akım* = *cereyan*, *deprem* = *zelzele*, *oturum* = *celse* gibi. Eski yazı dilinde Arapça çokluklar, özellikle dışı çokluklarla ifade ettiğimiz kavramlardan birtakımını karşılamaktadır: *yapım* = *i'malât*, *yayım* = *neşriyat*, *onarım* = *tamirat*, *donatım* = *techizat*, *eğitim* = *maarif*, *öğretim* = *tedrisat*, *indirim* = *tenzilât*, *dağıtım* = *tevziat* gibi. (Banguoğlu, 1990, s. 252).

2) “Kılavuz” sözcüğünün yapısı ve anlamı

Bianchi, sözcüğü “*qoulāvouz* 1. Guide, conducteur, 2. Pilote, 3. Sentinelle ...” biçiminde açıklayarak *yol gösterici*, *iletici*; *kılavuz*; *nöbetçi* karşılıklarını vermiştir. (T. X. Bianchi & J. D. Kieffer, 1837, s. 496).

Clauson, *Doerfer*'e dayanarak “kılavuz” sözcüğünün alıntı bir sözcük olduğundan kuşku duyulmadığını belirtmektedir. **kula:wuz**, ‘*kılavuz*, *rehber*, *rehnümā*, *delil*; *hādī*; *kā'id*; *sā'ik*’ ki ilk kez İran’ın Cürcan şehriyle ilgili olarak MS 923 tarihinde İbn-i Fadlan’da geçtiğini ve doğal olarak Harezmi dilinden bir alıntı olduğunun ileri sürüldüğünü söylemektedir. Farsçaya ve öteki dillere de geçtiğini, yalnızca Güneybatı Türkçesinin Osmanlı sahasında **kulavuz/kulağuz** şekliyle yaşadığını, şimdiki telaffuzun **kılavuz** olduğunu ifade etmektedir. XI. yüzyıl Hakaniye Türkçesinde **kula:buz** *al-dalīl* ‘kılavuz, rehber’ anlamında olduğunu ve *-b-* sesinin *-w-* sesinden değiştiğini söyleyerek şu cümleleri vermektedir: *Kalın ka:z ku:lawuzsuz bolmaz*. (Kâşgarlı Mahmud 1939: I, 487). (Gökdeki yıldızlarla ilgili)... *Bir ança kulavuz*. [*Bir o kadar kılavuz olur*]... *Bir ança kulavuz bolur yitse yol*. [*Bir adam yolunu kaybederse bir o kadar kılavuz olur*]. (Kutadgu Bilig, 128, 129; Arat, *İndeks*, 1979: 290). XIV. yy.da *el-delīl ku:la:wuz* (İbn Muhenna, *Hilyetü'l-İnsān ve Halbetü'l-Lisān*, 2016: 128-7). Çağataycada XV. yüzyıldan başlayarak **kolawuz/kulawuz** (hem *o*’lu hem de *u*’lu telaffuz edilir) demekte ve Kıpçakçada XIII. yüzyılda *dalīlū't-tarīk* ‘bir yolculukta rehber’, **kula:ğuz** (Houtsma 1894: 49) biçiminde geçtiğini ifade etmektedir... Sonra Osmanlı Türkçesinde **kulavuz/kulağuz** (her iki şekilde de telaffuz edilir) demektedir (TTS, II. 1953: 662; III. 1954: 484; IV. 1957: 550). (Clauson, 1972, s. 617).

F **kula:wuz** ‘a guide’; no doubt a l.-w. *Doerfer III 1504* points out that the word is first noted in *ibn Fadlān* (A.D. 923) in connection w. Jurjan and plausibly suggests that it

was borrowed fr. (Iranian) Khwarazmian. L. -w. in Pe. and other languages. Survives only (?) in SW Osm. **kulavuz/kulağuz**, now spelt **kılavuz**. **Xak. XI kula:buz** *al-dalīl* ‘a guide’; the -b- was changed from -w-; prov. **kalın ka:z kula:wuzsu:z bolma:s** (*sic*) translated ‘a flock of ducks (should be ‘geese’) does not fly except with a leader’ *Kaş.* I 487: KB (of the stars in the sky) ... **bir ança kulavuz** ‘some are guides’... **bir ança kulavuz bolur yitse yol** ‘some become guides if a man loses his way’ 128-9: XIV *Muh.* (?) *al-dalīl ku:la:wuz Rif.* 155 (only); Çağ. XV ff. **kolawuz/kulawuz** (spelt; ‘both with -o- and with -u-’) (I) *dalīl wa balad wa rāhnumā* ‘guide, escort’ (quotn.); (2) the emergence (*bīrūn āmadan*) of the point of the grain from the husk’ *San.* 289v. 28 (**kulawuzluk** follows); **Kıp. XIII dalīlu’l-tarīq** ‘a guide on a journey’ **kula:ğū:z** Hou. 25, 6; *dalla ‘alā’l-tarīq kula:gu:zla-* (*sic*, with *kāf*); *al-dalla fi’l-tarīq kula:gu:z* (*sic*) do. 40, 7: (XIV **kula:wuzla-** *dalla İd.* 74.): **Osm. kulavuz/kulağuz** ‘guide’; c.i.a.p in both spellings *TTS II* 662; *III* 484; *IV* 550. (Clauson, 1972, s. 617).

Günay Karaağaç, *Dil, Tarih ve İnsan* adlı kitabında Doerfer, Clauson, Räsänen, Ramstedt’in açıklamalarına değinerek *kılavuz* sözcüğünün “muhtemel tarihi Türkçenin başlangıcından çok önce türetilen bu kelime” olduğunu belirterek “Çuv. *kala-* “söylemek, demek” + *-guz* fiilden isim yapma eki” biçiminde bir etimoloji vermektedir.

Kılavuz: İlk kaydının Doerfer’in de dediği gibi İbn Fadlan (m.s. 923) tarafından yapıldığını ve *kılavuz* “kılavuz, rehber” kelimesinin Türkçeye İrani bir dil olan Harezme’den geçtiğini yazan Clauson, kelimenin *kulağuz*, *kılavuz*, *kılabuz*, vs. gibi imlalarına temas etmekle yetinir. (EDPT). M. Räsänen ise, *kolaguz*, *kolabuz*, *kolavuz* “kılavuz, peygamber”; **kolovur* > gr. *holoubor* kelimesinin Tü. *kol* “kol”dan türemiş olma ihtimaline işaret eder. (VEWT). Daha önce de Ramstedt, *kolavuz* (< *kol* “kol” + **avuz*) etimolojisini yapmıştı. (Ramstedt-21)... Muhtemel tarihi Türkçenin başlangıcından çok önce türetilen bu kelime, Türkçenin birçok komşusuna verdiği bir kelimedir... *Kılavuz* kelimesi, Çuv. *kala-* ~ Moğ. *kele-* (Gombocz, VEWT) fiilinden *-guz* ~? *-gur* (ETü., Çağ. fiilden isim yapma eki) eki ile ve dediğimiz gibi oldukça eski devirlerde türetilmiştir: *kılavuz* < Çuv. *kala-* “söylemek, demek” + *-guz* (fiilden isim yapma eki). (Karaağaç, 2009, s. 120).

Talat Tekin, “kılavuz” sözcüğünün Tuna Bulgarcasında *qolovur* < **qolobur* < **qolabur* şeklinde olduğunu, buna karşılık Orta Türkçede *qolabuz*, *qolavuz* biçimine dönüştüğünü kaydetmektedir. *Tuna Bulgarları ve Dilleri* adlı kitabında Menges’in etimolojisinden hareketle sözcüğü “**kola-* (< *kol-a-*) fiilinden *-vuz* (*-guz* < **-gur²*) eki ile türemiştir” biçiminde açıklamaktadır.

- Danube Bulg. ...*qolovur* ‘leader’ < **qolobur* < **qolabur* = Middle Turk. *qolabuz*, *qolavuz* ‘guide’ (Tekin, 2013: 16). “Another ancient Turkic language was Danube Bulgarian. Danube Bulgarian, an offspring of Proto-Bulgarian, was the language of those Bulgar Turks who crossed the Danube River in 679 and settled in present-day Bulgaria... Nevertheless, it suffices to establish that Danube Bulgarian was a *r-* and *l-* language, e.g. ... *kolovr-os* ~ *kulovr-os* ‘leader’ < **qolayur* (=Middle Turkic *qolawuz* id.), etc. Danube Bulgarian probably ceased to exist by the end of the ninth century. (Tekin, 2013a, s. 419).
- Tuna Bulgar yazıtlarında dört kez geçen *κολοβρος kolovr-os* unvanı Türkçe *kılavuz* ~ *kılaguz* ‘kılavuz’ kelimesinin Proto-Bulgarca karşılığıdır. (Menges 1951: 96). Türkçe *kılavuz* kelimesi, Menges’in de işaret etmiş olduğu gibi, **kola-* (< *kol-a-*) fiilinden *-vuz* (*-guz* < **-gur²*) eki ile türemiştir. *-gur/-gür* eki Moğolcada da vardır ve fiillerden alet isimleri türetir: *qadugur* ‘orak’ < *qadu-* ‘biçmek’. Tuna Bulgarcası *kolovr* kelimesi *g>v* değişmesi ve ikinci hece ünlüsünün yuvarlaklaşması ile Ana Bulgarca **kolagur²* şeklinden gelişmiş olmalıdır. (Tekin, 1987, s. 48).

Bu bilgiler değerlendirildiğinde, bir *r*, *l* dili olan Proto-Bulgarcadaki *kol* ad köküne, addan eylem yapma eki *-a* getirilerek **kola-* eylemi yapılmış, üzerine eylemden ad yapma eki **-gur* getirilerek **kola-gur* sözcüğü türetilmiştir. Sözcüğün Tuna Bulgarcasına geçerek **qolabur* >

*qolobur > qolovur biçimini aldığı, buna karşılık Orta Türkçede qolabuz, qolavuz'a dönüştüğü ve *kolagur > *kolaguz > kolabuz > kolavuz > kulavuz > kılavuz biçiminde bir gelişme gösterdiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Cumhuriyet'ten önce *imla* adıyla birtakım kitaplar yazıldığı, bu kitaplar aracılığıyla yazımın düzenlenmeye çalışıldığı bilinmektedir. Dile bir düzen getirmek, yazı dilinin kurallarını kayıt altına almak amacıyla Tanzimat ile başlayan ve Meşrutiyet yıllarında devam eden girişimler olmuştur. Bu girişimlerin sonucu olarak 1890'dan başlayıp 1908'den sonra *imla* ile ilgili yayımlar yapıldığı görülmektedir. Bu kitaplarda *bugünkü anlamda bir yazım anlayışından söz edilemez*. Söz konusu yapıtlarda çoğunlukla *sözcüklerin yazılışı* üzerinde durulmuş ve daha çok *Arapça ve Farsça sözcüklerin doğru yazılışları* gösterilmek istenmiş, Türkçe sözlerin ise *söylendiği gibi yazılabileceği* belirtilmiştir.

Cumhuriyet'ten sonra ise, dile giren yabancı öğeleri değil, daha çok Türkçeyi öne alan bir yazım anlayışı benimsenmiş ve kılavuzlar bu anlayışa göre hazırlanmıştır. Bugüne dek kılavuza üç adım verildiği görülüyor: *İmlâ Lûgati, İmlâ Kılavuzu, Yazım Kılavuzu*.

İmlâ Lûgati tamlamasının ilk sözcüğü olan *imlâ* Arapçadan Türkçeye geçen bir sözcüktür. Kamus-ı Türki yazarı Şemseddin Sami, *imla* sözcüğüne iki madde başı ayırmış ve *imlâ* maddesinin kökü için üç değişik veri sunmuştur.

Birinci maddede “*imlâ* [«مل mel»den] *doldurma*” kaydını düşerek ve *imlâ* sözcüğünün Arapçada yalın üçüzlü kökünün *doldurmak* anlamıyla geçişli olduğunu, bundan dolayı asla bu anlama gelemeyeceğini belirtmiştir.

İkinci maddede “*imlâ* [«ملو melv»den, daha doğrusu «املال imlâl»den mübeddel] *söyleyüp birine yazdırma*” açıklamasını yaparak ikinci anlamdaki *imlâ* maddesinin kökünü farklı iki sözcüğe göndermiştir. Bu verilerden doğrusunun *imlâl* olduğunu söylemiştir.

Ancak *Kamus Tercümesi*'nde bu üç sözcüğün de kök anlamlarıyla türev anlamları birbirini desteklememektedir. Yazar, *imlâ* sözü için “*if'âl bâbindan aslâ bu ma'nâya gelmez*” diyerek *mel* kökünün *if'âl* kalıbına sokulmasının yanlış olduğuna işaret etmektedir. İletli harfler (ا و ی) hemzeye dönebilir, burada ise *l*'nin hemzeye *mübeddel olduğunu* yani *döndüğünü* ifade etmektedir ki böyle bir ses değişiminin açıklanması gerekir.

İmla, kök, türev ve anlam bakımından tartışmalı bir sözcüktür. *İmla*, kök-türev ilişkisi bakımından bütünlük sağlamadığı gibi üçüzlü kökünün ne olduğu da belli değildir. Ayrıca üçüzlü kökün “مل mel Ar. *Doldurmak*” eylemine mi veya “ملو melv Ar. *Şiddetle yürümek yahud yelmek*” eylemine mi veyahut “ملل mel Ar. *Söyleyüp birine yazdırma*” eylemine mi dayandığı sözlük verilerine göre açık değildir. Ancak hem *Kamus-ı Türki* yazarı Şemseddin Sami hem de *Türkçe Sözlük* yazarı Mehmed Bahaeddin “ملل mel Ar. *Söyleyüp birine yazdırma*” eylemini tercih etmektedirler.

Türkçenin ilk yazım kılavuzu olan *İmlâ Lûgati* 'nde sözcükler, belli bir sıraya göre dizilerek düzenlenmiş olduğundan “lügat” sözüyle adlandırılması uygun görülmüştür. Bu alanda sırasıyla, 1928'de Dil Encümeni tarafından *İmlâ Lûgati*; 1941'de Türk Dil Kurumu tarafından *İmlâ Kılavuzu*; 1965'te *Yeni İmlâ Kılavuzu* çıkarılmıştır. 1970'te ise kitabın adı, *Yeni Yazım (İmlâ) Kılavuzu* olarak değiştirilmiş ve 1973'te *Yeni Yazım Kılavuzu* adını almıştır. 1985'te *İmlâ Kılavuzu*; 2005'te *Yazım Kılavuzu* adıyla yayımlanmıştır. *İmlâ Lûgati, İmlâ Kılavuzu, Yazım Kılavuzu* gelişimiyle kavram hem Türkçeleştirilmiş hem de gereksinimlere yanıt verecek bir düzeye getirilmiştir.

Kaynakça

- Ahmed ʿAşım. (1268/1269/1272). *El-okyānūsü'l-basīṭ fi tercemeti'l-kāmūsü'l-muḥīṭ*. (Cilt 1-3). Taḫvīm-hāne-i ʿĀmire.
- Ahmed Hāfiz Kadrī-zāde. (1324). *Uşūl-i imlā*. ʿAşır Matbaʿası.
- Ahmed Rāsım. (1307). *İmlā-yı ʿOsmānī*. 1. kısım, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiyye Matbaʿası.
- Ahmed Vefīk Paşa. (1293). *Lehce-i ʿOsmānī*. Ṭabʿ-ḥāne-i ʿĀmire.
- Ahmed Vefīk Paşa. (1306). *Lehce-i ʿOsmānī*. (Ṭabʿ-ı Cedīd), Maḥmūd Beg Matbaʿası.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu bilig III. indeks*. Eraslan, K., Sertkaya, & O. F., Yüce, N. (Haz.). Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu.
- Bianchi, T. X. & Kieffer, J. D. (1835-1837). *Elsine-i Türkiyye ve Franseviyyeniñ lügati. Dictionnaire Turc - Français*. Imprimerie Royale.
- Bianchi, T. X. (1843-1846). *Elsine-i Franseviyye ve Türkiyyeniñ lügati, Français-Turc*. Typographie de Mme Ve Dondey-Dupré.
- Calfa, A. (1865). *Dictionnaire de poche Français-Turc*. Paris: L. Hachette & Cie Libraies, Garnier Frères Libraies.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. At the Clarendon Press.
- Ebū'l-Faẓl Cemāle'd-dīn Ahmed b. Muḥammed b. Mühennā el-Ḥillī el-Ḥüseynī el-ʿUbeydili. (2016). *Ḥilyetü'l-insān ve ḥalbetü'l-lisān*. Türk Dil Kurumu.
- Elhāc İbrāhīm. (1304). *Şarf tercümesi*. Maḥmūd Bey Matbaʿası.
- Ergin, M. (1958). *Türk dil bilgisi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Houtsma, M. TH. (1894). *Ein türkisch-arabisches Glossar*.
- Hüseyn Hıfzı. (1329). *İmlā ḥocası*, Kaşbar Matbaʿası, 2. kısım, Şirket-i Mürettibiyye Matbaʿası.
- Hüseyn Remzī. (1305). *Lügat-i Remzī*. Matbaʿa-i Hüseyn Remzī.
- İmlā kılavuzu*. (1941). Türk Dil Kurumu.
- İmlā lügati*. (1928). Devlet Matbaası.
- Karaağaç, G. (2009). *Dil, tarih ve insan*, Kesit.
- Kâşgarlı Mahmud. (1939). *Divanü lügat-it-Türk tercemesi-I*. (Besim Atalay, Çev.). Türk Dil Kurumu.
- Kazımırski, A. B. (1860). *Dictionnaire Arabe-Français*. Maisonneuve et Cie, Éditeurs.
- Kessāb, S. & Hemmām, C. (1888). *Arabic-English dictionary*, Ṭabʿ fi Beyrūt bi'l-Matbaʿati'l-Edebiyyeti.
- Lane, E. W. (1980). *An Arabic-English lexicon*. Librairie du Liban.
- Maʿārif Nezāreti Şarf ve İmlā Encümeni. (1334-1335). *Uşūl-i imlā*. Maʿarif-i ʿUmūmiyye Nezāreti Tedkikāt-ı Lisāniyye Heyʿeti.
- Meclis-i Kebīr-i Maʿārif. (1338-1340). *Meclis-i kebīr-i maʿārifce kabūl olunan uşūl imlā*. Matbaʿa-i ʿĀmire.

- Meḥmed Bahā°d-dīn. (1330). *Türkçe lûgat*. Sancaḳyan Maṭba°ası.
- Meḥmed Bahā°d-dīn. (1926). *Yeni Türkçe lûgat*. (İkinci Tab°) Evḳāf-ı İslāmiyye Maṭba°ası.
- Meḥmed bin Muṣṭafā el-Vānī. (1217, 1218). *Lûgat-i Van Ḳulī*, Fī Dārü't-Ṭıbā°atı'l-Ma°müre.
- Meḥmed Eṣref. (1324-1325). *Uṣûl-i imlā*. Şirket-i Mürettibiyye Maṭba°ası.
- Meḥmed Hilmī. (1325). *Uṣûl-i imlā ve kitābet*. Şirket-i Mürettibiyye Maṭba°ası.
- Meḥmed İḥsān. (1328). *İmlā mu°allimi*. Kete°on Bedrosyan Maṭba°ası.
- Meḥmed Raşid. (-). *Uṣûl-i imlā*. Mekteb-i Fünûn-ı Bahriyye-i Şāhāne.
- Meḥmed Şalāḥī. (1313/1322). *Ḳāmûs-ı °Osḡmānī*. Ḳısm-ı evvel, ṣānī, ṣālīs, Ḳanā°at Maṭba°ası. Ḳısm-ı rābi°, Maḥmūd Beg Maṭba°ası.
- Menges, K. H. (1951). "Altaic elements the in Proto-Bulgarian inscriptions." *Byzantion*, 21, 85-118.
- Meninski, F. M. (2000). *Thesaurus, linguarum orientalium. Turcicae, Arabicae, Persicae*. (Cilt 1-3). Ölmez, M. (Ed.). Simurg Yayıncılık. (İlk baskı 1680).
- M. Nermī. (1327). *İmlā öğreniyorum*. 2. kısım, Midḫat Paşa Mekteb-i Şanāyi° Maṭba°ası.
- Penrice, J. (2010). *Dictionary and glossary of the Holy Qur'an, Kur'ân sözlüğü*. (Ömer Aydın, Çev.). İşaret.
- Rāşid. (1317). *Külliyāt-ı kavā°id-i lisān-ı °Osḡmānī*. Reşid Efendi Ḥānında 38 Numerolu Maṭba°a.
- Redhouse, J. W. (1856). *An English and Turkish dictionary*. Bernard Quaritch.
- Rhasis, G. (1828). *Vocabulaire Français-Turc*. Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences.
- Soanes, C. & Angus, S. (2003), *Oxford dictionary of English*. Oxford University Press.
- Steingass, F. (1978). *A learner's Arabic-English dictionary*. Librairie Du Liban.
- Şemse°d-dīn Sāmī. (1317-1318). *Ḳāmûs-ı Türkī*. İḳdām Maṭba°ası.
- Şentürk, R. (2005). "Millet", *Türkiye diyanet vakfı İslām ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tekin, T. (1987). *Tuna Bulgarları ve dilleri*. Türk Dil Kurumu.
- Tekin, T. (2013a). *Makaleler I: Altayistik*, Yılmaz, E. & Demir, N. (Haz.). Türk Dil Kurumu.
- Tekin, T. (2013b). *Makalalar III: Çağdaş Türk dilleri* Yılmaz, E. & Demir, N. (Haz.). Türk Dil Kurumu.
- TTS. (1953). *XIII. asırdan günümüze kadar kitaplardan toplanmış tanıklariyle tarama sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- TTS. (1954). *XIII. asırdan günümüze kadar kitaplardan toplanmış tanıklariyle tarama sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- TTS. (1957). *XIII. asırdan günümüze kadar kitaplardan toplanmış tanıklariyle tarama sözlüğü*. Türk Dil Kurumu.
- Türkçe Sözlük*. (2011). Akalın, Ş. H., & başk. (Haz.). Türk Dil Kurumu.
- Wehr, H. (1961). *A dictionary of modern written Arabic*. Otto Harrassowitz.
- Wortabet, W. T. (1968). *Arabic-English dictionary*. (Fourth edition). Librairie du Liban.